PE URMELE LUI ION CREANGĂ

OAMENII ȘI LOCURILE

Intr'o concentrare de iarnă « pe zonă », ne-am întâlnit în drum cu Humuleștii și am rămas acolo. Sat vechi de răzeși, sălășluit pe valea Ozanei, cu bătătura în Târgul Neamțului și cu celălalt capăt răvășit departe pe deal, de unde începe să se zărească valea Moldovei. Iarna lungă și primăvara mai târzie cu două, trei săptămâni decât la șes, zăvorăște oamenii în casă, trage gluga de zăpadă peste marginea streșinilor, fumegă cețuri greoaie din pădurile apropiate, prinde sloiuri la fântâni și poduri, îngheață gârlele peste care se croiesc deadreptul pârtii către mahalalele Târgului. Oamenii și copacii, casele și ulițele par așezate la locul lor de când lumea. Nimic nu se schimbă: nici vorba, nici straiele, nici obiceiurile. Totul pare rânduit după o preconcepută hotărîre. Aceasta este starea lucrurilor dela munte. Aici eternitatea a pus piatră de temelie. Numai chipul cel vremelnic al oamenilor este altul. Cei mai tineri au luat locul celor bătrâni și s'au scurs astfel pe crugul vieții vreo două generații până la cei de astăzi. Câte Smărândițe trăiesc oare pe aici și cine le mai ține seama? Fapt neîndoielnic este că fetele sunt ochioase, cu părul negru și obrajii rumeniți, bune de gură dar și aprinse la

treabă. Nu este deci de mirare, că Nică al lui Ştefan al Petrei s'a îndrăgostit tare de una din aceste Smărăndiţe, « o sgâtie de copilă ageră la minte şi aşa de silitoare, de întrecea mai pe toţi băieţii şi din carte, dar şi din nebunii ».

Cu Bădiţa Vasile şi cu Smărăndiţa încep *Amintirile* din copilărie, şi alăturea de ei păşesc şi alţii, făpturi făurite în zodia ţapului, oameni dintr'o bucată. In această umanitate rurală nu sunt nici pe departe chipuri zugrăvite din imaginaţie, ci oameni foarte obişnuiţi şi naturali, de o realitate curentă, care-şi prelungeşte existenţa prin toate deceniile. Cine va avea răbdarea să cerceteze actele de stare civilă, va găsi oameni mulţi cu numele Oşlobanu, chear un sat din apropiere, se ce numeşte Oşlobeni. Mulţi vecini din partea locului au chear nume ciudate şi pocite, apropierea dintre nume şi pronume este hazlie, de parcă acei care găseau numele vroiau să-şi bată joc de pruncii din covată. Când Ion Creangă vorbeşte de Vasile Ţandură, de Popa Oşlobanu, de Moş Chiorpec Ciubotarul, de Trăsnea, Moş Bodrângă, de Mogorogea vărul său, şi de atâţia alţii, aceştia sunt oameni ca toţi ceilalţi şi îi întâlnim şi astăzi asemenea. Ion Creangă n'a selecţionat aceste exemplare, ci numai le-a cules din lumea în care trăia.

Ele au venit dela sine prin concursul împrejurărilor, şi locul lor bine statornicit nu este altul decât acela fixat definitiv de Ion Creangă. Intre nume şi personalitatea omului s'a petrecut o contopire trainică; omul a fuzionat cu isprăvile sale. Nu poate fi închipuit altfel. Acest fapt de necontestată evidenţă şi putere de sugestie, nu este un artificiu literar, căutat şi studiat, ci ţine de un simţ special de percepţie a realităţii, de însăşi psihologia oamenilor din aceste

locuri. In viaţa de toate zilele, în întâmplările curente, oamenii sunt aşa după cum îi zugrăveşte Ion Creangă.

Ereditatea povestitorului de partea mamei ţine din spiţa unui neam de plăieşi din Pipirig; din partea tatălui, din vâna răzăşească a Humuleştilor şi este încărcată cu fapte din domeniul intelectului şi al umorului. Se vede de aici că Ion Creangă nu era un exemplar răsărit la întâmplare pe linia genealogică, ci crescut organic din tulpina vânjoasă a familiei. Virtuţile lui de povestitor nu rămân, prin urmare, singulare, ca un miracol al naturii, fenomen cu totul neaşteptat şi de neînţeles, ci îşi găsesc explicaţia în sângele moştenit. Smaranda, mama lui Ion Creangă, era o femeie gospodină, vrednică şi pricepută în toate îndeletnicirile casei; dela dânsa se trage învăţătura lui Ion Creangă pe care îl dăduse la şcoală şi vroia să-l vadă ajuns cât mai departe. Odată cu el, învăţase şi ea a scrie şi a citi, şi această legătură sufletească dintre mamă şi fiu este semnificativă până la ultima limită cunoscută a destinului ereditar.

Dacă ne ridicăm la bunicul David Creangă din Pipirig, tatăl Smarandei, vom găsi aceeaşi dragoste de slove. In vremea lui îşi dăduse şi el băieţii la şcoală. David Creangă şi Smaranda au consfătuit gospodăreşte, cu multă înţelepciune, şi după asta au trimis pe Ion mai departe. In *Amintiri*, Ion Creangă ni-l înfăţişază chear cu vorbele lui: « Dar cartea îţi aduce şi oarecare mângâiere. Eu să nu fi ştiut a citi, de mult aş fi înnebunit, câte am avut pe capul meu... Băietul văd că are ţinere de minte; şi numai după cât a învăţat cântă şi citeşte cât se poate de bine ». Zahei, fratele lui Ion Creangă, era un om de spirit, îi plăcea să

povestească znoave şi anecdote şi era căutat şi preţuit pentru aceasta. Ion Creangă aflase în el, pe lângă fratele devotat, un bun prieten literar. Insuşi Eminescu se împrietenise cu Zahei; îi plăcea tovărăşia lui şi îi asculta poveştile. Popa Gheorghe Creangă, fiul lui David, şi Ileana, sora lui Creangă, se trag tot pe această parte a eredităţii, şi în copilăria lui şi de ei a fost îndrumat.

Roadele germenului strămoşesc se văd pretutindeni în opera lui Ion Creangă. Alăturea de el vorbesc străbunii, bunicul şi mama, fratele Zahei şi rudele apropiate; toţi alcătuesc o mare familie şi prezenţa lor este tot atât de vie ca şi a personajelor din *Povestiri.* Trecerea din domeniul evocării în povestire şi legendă, se face aproape pe nesimţite. Isprăvile cu uratul de Crăciun; păţania cu pupăza mătuşii Măriuca; drăcăriile de tot felul cu ceilalţi tovarăşi sunt rupte din viaţa lui Ion Creangă. Şi cum a fost în copilărie şi în *Amintiri,* aşa a fost şi mai târziu, în viaţa de preot, de învăţător şi de scriitor.

Ion Creangă este unul şi acelaşi, nedesminţit în toate fazele vieţii sale. Preot fiind, mergea la teatru, îşi tăiase părul, împuşcase ciorile de pe crucea bisericii, fusese părăsit de nevastă şi alte întâmplări asemenea care puteau să indigneze ipocritele feţe bisericeşti. Nu avem motive să credem că sancţiunile i-au pricinuit o mare durere sufletească. Le întâmpinase cu ironie şi chear cu batjocoră; cunoştea metehnele chiriarhilor şi nu se măsura cu slăbiciunea lor.

Dacă Ion Creangă şi-ar fi povestit viaţa de mai târziu, dacă *Amintirile* ar fi avut o urmare, scrisă cu materialul cunoscut, ele ar fi fost o continuare a celor dintâi. Atât

de mult rămăsese urma copilăriei, încât ele se contopiseră cu personalitatea lui Ion Creangă.

Nu se putea concepe altfel, nici nu ar fi dorit să fie. Amintirea era neştearsă. Originalitate puternică în viaţă ca şi în scris; umor sănătos şi prompt în toate împrejurările, ţinându-se necontenit de şolticării şi de anecdote, hulpav şi fără « maniere »; în sfârşit, un răzeş moldovean mândru de « ţărănia » lui liberă. In lumea nouă, care-şi zorea ifosele şi moda occidentalizată, Ion Creangă a reprezentat bunul simţ şi filosofia rânduielilor autohtone. Trăia cu o vigoare rustică dragostea patriarhală, simplitatea vieţii naturale; dela îmbrăcăminte până la scris şi obiceiuri se afirmă în el ţăranul din Humuleşti, strămutat din casa părintească în bojdeuca din Ţicău. Această purtare în lume şi în legăturile cu prietenii va fi dat mult de gândit cu deosebire junimiştilor, care-l priveau cu oarecare rezervă şi teamă totodată, căci Ion Creangă şcrombăia pe podele, nu ţinea seama de nasurile delicate, trântea câte un răspuns de rămâneau înmărmuriţi ascultătorii. Intre occidentalismul înfumurat şi cosmopolit al Junimii şi « ţărănia » lui Ion Creangă era o deosebire fundamentală. Astfel se explică faptul că prietenia lui cea mai trainică a fost cu Mihai Eminescu.

Aceste creiere geniale se completau reciproc. Ion Creangă se lăsa pătruns de vorba sinceră şi caldă a lui Mihai Eminescu, de darul lui poetic, de sufletul cuprinzător şi tainic care impunea respect şi admiraţie. Nu i-a înţeles subtilităţile şi filosofia, dar l-a adâncit ca nimeni altul în zonele misterioase ale inimii, acolo unde vibra aceeaşi coardă patriarhală, cu ecouri melopeice spre dealurile împă-

durite ale Moldovei. Mihai Eminescu descoperise în Ion Creangă pe învăţătorul copiilor şi al « multora din cei mari »; îl ascultase povestind şi rămăsese fermecat de calităţile limbii, de chipul măestrit al stilului. O altă lume mijea din opera lui Ion Creangă. O lume cunoscută şi de Mihai Eminescu în copilărie, când, visător şi romantic, se lăsa vrăjit de bazmele bătrânilor din sat. La o ulcică de lut cu vin de Cotnari, mâncând udătură cu mămăligă dintr'un hârb de ceaun, s'a întărit prietenia dintre Ion Creangă şi Mihai Eminescu. Cât de departe erau ei atunci de răzbunările politice care îi vor atinge pe amândoi, cât de departe erau de mediul aristocratic al Junimii şi de lumea din juru-le, se vede şi din faptul că amândorora le plăcea să hoinărească noaptea prin împrejurimile Iaşului, în căutarea unei crâşme, loc nimerit de spovedanie sufletească şi de mărturisire tainică a gândurilor.

Prietenia dintre cei doi scriitori are sensuri de adâncă înţelegere psihologică. Se întruchipa în această prietenie o predestinare miraculoasă, o contopire dintre doi oameni care vedeau în acelaşi fel viaţa şi aduceau, în destinul lor frânt de năpasta orăşenească a intelectului falsificat, o altă perspectivă, izvorîtă din bazm şi legendă, din baladă şi strămoşească evocare, şi deschisă către luminile clasicismului. Atunci s'a făurit fermecătoarea poveste a unei prietenii ideale. La Junimea veneau împreună; cât a ţinut convieţuirea în bojdeuca din Ţicău erau nedespărţiţi. Ion Creangă scria *Moş Nichifor Coţcarul* şi Mihai Eminescu *Doina*. Unul era îmbătat de voluptatea rustică, în celălalt izbucneau vulcanic sentimentele naţionaliste. Când isprăveau de scris şi de citit, o porneau razna peste dealuri: din vale se auzea zgomotul surd al oraşului, Sodoma şi Gomora, Târgul Cucului, şi iscodirea calomnioasă a minciunii era mută. Talanga turmelor la păscut punea un contra punct acestei simfonii feerice.

Când Mihai Eminescu s'a strămutat la Bucureşti, şi Ion Creangă a rămas singur la Iaşi, acesta îi scrie: « Bădie Mihai, nu pot să uit acele nopţi albe, când hoinăream prin Ciric şi Aroneanu, fără pic de gânduri rele... Vino, frate Mihai, vino, căci fără tine sunt străin ». Zilele negre ale lui Ion Creangă au început după boala lui Mihai Eminescu. Se legase între ei o prietenie prea mult omenească, trăiseră ceasuri de ideală înţelegere, se potriveau la gânduri şi aveau acelaşi sânge moldovenesc în care doinea vraja munţilor şi clocotul râurilor. Când vestea morţii lui Mihai Eminescu (15 Iunie 1889) a pătruns la Iaşi, Ion Creangă a intrat în agonia morală. Peste câteva luni, la 31 Decemvrie 1889 moare şi el. Cum ar fi putut oare supravieţui prietenului său? Astfel se împlineşte un destin omenesc şi literar în strigătul de durere al singurătăţii.

* * *

Ne amintim uneori ce spunea Giovanni Papini despre Dante: pentru a-l înţelege, pretindea el, trebuie să fii artist, catolic şi florentin: Iată o afirmare gravă, categorică, răspicată parcă pentru a-l zmulge pe Dante literaturii universale.

Dacă aplicăm această concepţie lui Ion Creangă şi încercăm a vedea în el un artist, un ţăran şi un moldovean, caracterizarea prin aceste trei cuvinte nu îngăduie nicio

împotrivire. Ion Creangă este întradevăr un *artist* al colorilor locale, al pitorescului, al frazei bogate în surprize, în amănunte; al stilului descriptiv şi direct. El povesteşte aşa cum ar vorbi. Prin firea sa, prin sensibilitate, prin orizontul intelectual, prin obiceiuri este un *ţăran*, şi nu dintre cei cheaburi sau pretenţioşi, sau din categoria mărginaşilor, cu vorbe orăşeneşti şi purtări de târgoveţ, ci un ţăran autentic, crescut din mijlocul mediului rural, cu toate atributele de veacuri ale fiinţei sale sufleteşti şi fizice. In Ion Creangă se oglindeşte prototipul ţăranului răzeş, sceptic şi ironic, batjocoritor chear, mândru de ţărănia lui pe care o poartă cu ostentaţie, refractar transplantării în mediul urban, în sfârşit, o figură exotică şi bizară pentru lumea împestriţată a târgurilor.

Amănunte savuroase din purtările în societatea ieşană adeveresc cu prisosinţă acest fapt. Ion Creangă este excluziv un *moldovean*, om blând şi iertător, preface mânia în batjocoră şi nu se lasă târît de meschinăria practică a vieţii. Sexualismul lui Ion Creangă este încă o faţă a spiritului moldovenesc. Nu este însă vorba nici de o sexualitate frenetică şi brutală, de o vulgaritate râncedă, de un naturalism fiziologic, ci de o voluptate şăgalnică şi iscoditoare, aşa după cum o insinuează cu şiretenie *Moş Nichifor Coţcarul.*

Limba lui Ion Creangă este moldovenească; şi nu limba literară a cărturarilor, ci limba vorbită a poporului. O limbă saturată de expresii savuroase, de cuvinte plastice, care prin ea însăşi stârneşte râsul căci prea se potriveşte lucrurilor şi situaţiilor, prea este lipsită de abstracţiuni, fixând imaginaţia creatoare a poporului pe conturul palpabil. Fiecare

cuvânt este o imagine în sine, parcă ar fi o fotografie a unor sensaţii auditive şi tactile. *Glosariul* lui Al. Vasiliu şi G. T. Kirileanu, la ediţiile lui Ion Creangă, este o ilustrare savuroasă a felului de a simţi al unui popor. Geniul creator al ţăranilor moldoveni se revarsă spumos în aceste cuvinte sau construcţii de limbă. Vorbirea curentă se dovedeşte mai bogată decât cea literară.

La sfârşitul secolului al XIX-lea, când arta literară năzuia către intelectualizare şi urbanizare, când cuvintele se modelau după noţiuni de circulaţiune universală, Ion Creangă se pune deacurmezişul, se împotriveşte acestui fel de exprimare şi întoarce drumul către arta poporului, crudă şi sinceră, fără subtilităţi psihologice şi artificii literare. Adevărata şcoală literară a lui Ion Creangă au fost clăcile din Humuleşti; din graiul oamenilor bătrâni a cules el povestirile, şi în felul lor chibzuit şi pe îndelete, cum se aşezau la vorbă, a descoperit darul descrierii. La clăcile lungi de iarnă, când limbile se desleagă şi sporovăiala nu mai are hat, poveştile se ţin una de alta, imaginaţia scormoneşte noi întâmplări într'o curgere molcomă, cârmuită fără grabă, şi firul întrerupt după miezul nopţii este reluat a doua seară. « Dumnezeu să ne ţie, că cuvântul din poveste înainte mult mai este », spun oamenii din partea locului şi spunea aşijderea şi Ion Creangă. Ar fi greu de precizat ce parte anume aparţine fanteziei sale, şi care alta se leagă de memorie.

Scriitorul cu virtuţile sale creatoare se întrepătrunde cu geniul inventiv al poporului. Ion Creangă mărturiseşte psihologia unei rase şi este prin aceasta un tip reprezentativ. Nu-l putem, prin urmare, desprinde de ţăranii moldo-

veni şi cu toată tendinţa noastră de firesc orgoliu, de a face din el un tip universal, el rămâne un exponent al unei înconjurimi geografice limitate. « Ţărănia » şi moldovenismul lui Ion Creangă sunt două realităţi prea autentice pentru a putea afla toate înţelesurile pe un plan universal. Totuşi, universalismul lui Ion Creangă există în însăşi demonstraţia faptului că valorile literare sunt expresii ale geniului etnic, şi prin arta lui, prin personaje şi măestrită închipuire, îl vedem mărit dincolo de ţărănie şi moldovenism.

Este surprinzător însă că pentru o categorie de cititori şi chear de literaţi, limba lui Ion Creangă, moldovenismele sale sunt privite cu oarecare curiozitate. Această limbă bogată a fost totuşi folosită de un neam de cărturari şi de scriitori: este limba lui Mihai Eminescu şi a lui B. P. Hasdeu, a lui Calistrat Hogaş şi M. Sadoveanu, deci trebuie înţeleasă şi preţuită. Dacă Ion Creangă a fost mai moldovean decât ceilalţi, dacă regionalismul lui este mai pronunţat, şi totuşi a izbutit să fie un mare artist, aceasta înseamnă că particularismul etnic este o valoare în sine, căreia nu-i trebuia haina convenţională şi uniformă a limbii oficiale. Ion Creangă n'a fost academician şi nu este nici academic.

In mijlocul povestirii se enunţă proverbe, înţelepciuni poporane, vorbe care pentru fiecare moldovean înseamnă o filosofie practică a vieţii; bunul simţ şi observaţiunea directă în corelaţiune cu traiul de toate zilele. Astfel se petrece o trecere nevăzută dela existenţa concretă a oamenilor la povestea zugrăvită literar. Când citeşti bunăoară *Soacra cu trei nurori*, nici nu bagi de seamă că este o poveste închipuită, căci gândul este furat de concretizarea aproape umană a întâmplărilor, aşa încât participarea cititorului este directă, fără putinţa de a întrevedea ficţiunea sau contribuţia imaginaţiei. In *Capra cu trei iezi*, duşmănia dintre cumătrul lup, hapsân şi perfid, şi mama capră, este aidoma conflictului dintre o biată văduvă şi lacomul celibatar îmbătrânit în rele. Capra şi lupul se umanizează de parcă ar fi chear oameni din Humuleşti, făpturi înzestrate cu virtuţi şi defecte omeneşti. Cât de ireală pare la prima înfăţişare povestirea *Dănilă Prepeleac*, atât de verosimil se arată tipul prostănacului şugubăţ, în diferitele lui ipostaze. Lucrurile merg astfel până la un punct, când Dănilă se întâlneşte cu Dracul. De aici intrăm în domeniul fanteziei. Dar Dănilă Prepeleac rămâne cum rămâne de altfel şi Stan Păţitul sau Ivan Turbincă, exemplare din viaţa rurală în care fabulosul se amestecă cu realitatea. Dacă facem abstracţie de Dumnezeu şi de Sfântul Petru, entităţi dinafara vieţii concrete, oare lupta cu moartea, căreia îi spune « Paşol, vidma, na turbinca », nu are ceva din revolta firească a omului împotriva morţii, din nesăţioasa dorinţă de a înfrunta fatalitatea ? Ivan Turbincă era un rus, un om altfel, care îşi căuta un rost în lume, şi dacă îl privim sub această înfăţişare, numele lui consacrat de blagoslovita turbincă ni se pare prea vrednic de miraculoasa întâlnire cu Dumnezeu şi cu Sfântul Petru. Vrem să spunem chear că aceste chipuri sfinte se umanizează în viaţa lui, şi acest fapt nu este tocmai atât din domeniul fanteziei atâta vreme cât poporul nu şi-l poate închipui altfel pe Dumnezeu, decât în feluritele lui întruchipări omeneşti. Dacă ţinem seama de superstiţiile, de eresurile şi datinele poporului

român, întâlnirea cu Dumnezeu este, dacă nu firească, oricum posibilă. Celelalte personaje de proporţii colosale, cum ar fi Gerilă, Ochilă, Păsări-Lăţi-Lungilă, Setilă, Flămânzilă sau Sfarmă-Piatră şi Strâmbă-Lemne, sunt de aceeaşi dimensiune cu Făt-Frumos Fiul Epei sau cu Harap Alb. Poporul măreşte personalitatea eroilor săi până la înălţimea fantastică a făpturilor mitologice. Dar adâncul omenesc al firei le pogoară printre muritori, şi aici se întrevede participarea acestor figuri legendare la durerile, umilinţele şi izbânzile provocate de conflicte umane.

Armonia dintre fond şi formă este o virtute prea evidentă în opera lui Ion Creangă, şi această calitate îi subliniază clasicismul. Oamenii sunt vii, caracterizaţi sufleteşte prin propriile lor cuvinte. Trăiesc o viaţă liberă, epicureică, senină şi plină de voioşie. Toţi sunt simpatici şi comunicativi; toţi au o căldură lăuntrică pe care nu o pot stânjeni necazurile şi durerile. Povestirile lui Ion Creangă au un fond optimist şi dinamic; puteri miraculoase scoborîte din legendara existenţă a eroilor populari însufleţesc acţiunea lor. Cadrul de lumină şi cuceritoarea seninătate, pitorescul viu colorat al naturii dă reliefuri pronunţate, peste care adie, ca o undă de mister, fluidul nezăgăzuit al vieţii. Unii eroi au o existenţă dublă, de întristare şi nădejde, de înfrângere şi izbândă, un patos cavaleresc îi poartă prin isprăvi îndrăzneţe până când izbutesc să cucerească lucrul dorit. *Harap Alb*, *Făt-Frumos*, se luptă cu răul şi cu urîtul, ei sunt purtătorii unui destin sublim, al binelui şi frumosului. Aceasta este însăşi concepţia filosofică a poporului, tradiţia tutelară a unei simţiri colective, oglinda credinţei în bine şi în adevăr. Zăcămintele seculare ale folclorului au dat contur de prodigioasă existenţă acestor închipuiri. Ion Creangă le-a făcut să circule într'o înfăţişare literară limpezită, echilibrând măestrit fondul şi forma. Din această pricină, *Poveştile* au o circulaţiune nelimitată, pentru toate timpurile, pentru toate categoriile sociale, pentru toate formele de cultură.

SCRIITORII ROMÂNI CONTEMPORANI

NICOLAE ROŞU

DESTINUL IDEILOR

FUNDAŢIA REGALĂ PENTRU LITERATURĂ ŞI ARTĂ

MONITORUL OFICIAL ŞI
IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAŢIONALĂ
BUCUREŞTI, 1943

C. 82.688.